

увесь спектр політичних переконань – від монархічних до анархічних, від релігійних до фашистських, від ліберальних до комуністичних.

У кожній політичній системі процес політичної соціалізації має свої особливості. Так, наприклад, у США створена розгалужена система політичної соціалізації. Процес соціалізації починається з ранніх років життя. В цей період на формування уявлень дитини вплив має сім'я. Вона знайомить дітей з моральними, соціальними, релігійними і політичними цінностями. Необхідно відмітити, що роль сім'ї в політичній соціалізації індивіда в США значно більша, ніж, приміром, у країнах Західної Європи.

Політична соціалізація пов'язана з формуванням певної політичної культури шляхом цілеспрямованого впливу держави, партій, засобів масової інформації і дістала назву політичного виховання. У політичній науці громадські структури – чинники політичної соціалізації – дістали назву агентів соціалізації. Серед них відмітимо як політичні (політичні цінності, політичні інститути, режим), так і неpolітичні (сім'я, школа, релігія та церква, ЗМІ, національні традиції).

Агенти, за своєю суттю, залежать від умов, в яких вони формуються. Суспільство індустріально розвинуте чи ні; який тип культури панує в суспільстві; який режим встановився в державі – демократичний чи авторитарний тощо. Одним із центральних агентів соціалізації є політичні партії. Партія розглядається як міцна, розгалужена організація, яка на національному рівні об'єднує велику мережу місцевих осередків. Необхідно підкреслити, що не всі агенти політичної соціалізації підконтрольні владі. Відносно автономною по відношенню до держави виступає сім'я. У сучасних умовах особливо сильний і зростаючий вплив на процес політичної соціалізації мають ЗМІ і перш за все телебачення. Вони впливають на політичну соціалізацію більше, ніж школа.

Висновки. Таким чином, політична соціалізація – складний і неоднозначний процес, що має об'єктивні і суб'єктивні сторони. Людина відіграє в цьому процесі активну роль. Цей процес передбачає безперервні і цілеспрямовані зусилля соціальних інститутів по удосконаленню, підвищенню ефективності громадського виховання, формуванню демократичної політичної культури громадян. Проблема політичної соціалізації в різних соціальних групах і навіть регіонах знаходиться на різних рівнях складності, можливостях вирішення.

Література

1. Баталов Э.Я. Политическая культура современного американского общества. – М., 1990. – С. 25.
2. Бебик В., Корнев М. Політична культура і політична соціалізація // Політична думка. – 1994. – № 1.
3. Политическая культура: теория и национальные модели. – М., 1994.
4. Рудакевич О.М. Політична культура України: руйнація та шляхи відродження // Розбудова держави. – 1995. – № 1.
5. Шестопал Е.Б. Личность и политика. – М., 1998. – С. 124.

УДК 159.923 : 316.614 : 056.26

Павленко О.В.

ЗНАЧЕННЯ ЕМПАТІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ДЛЯ ФАСИЛІТАЦІЇ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Статтю присвячено висвітленню теоретичних та практичних аспектів проблеми фасилітації процесу соціалізації дітей з особливими потребами.

Постановка проблеми. Домінантою розвитку сучасного суспільства є орієнтація на ціннісну унікальність кожної особистості. Не менш важливою в системі взаємодії „людина – людина” залишається специфіка проблеми спілкування з людьми, які мають особливі потреби, сприймання їх суспільством. Основи толерантного та емпатійного спілкування закладаються в початковій школі, значний внесок у формування цих якостей робить сім'я та соціальне оточення дитини. На жаль, орієнтуючись на постійний розвиток та проектування гармонійно розвиненої особистості, сучасна школа не приділяє достатньої уваги рівню сформованості

емпатії – результату планомірного позитивного впливу оточення. Враховуючи це, нами було розроблено та апробовано експериментальний авторський посібник, основою якого є добірка оповідань В.О. Сухомлинського. Така робота сприяє комплексному аналізу особистісних утворень молодших школярів, зокрема індивідуального рівня емпатії у процесі взаємодії з людьми, які мають фізичні вади. Це сприяє поліпшенню ставлення до таких людей, допомагає визначити недоліки щодо уявлень про особливості організації спілкування з ними –полегшує процес соціалізації. Звідси і актуальність теми дослідження.

Метою дослідження є визначення рівня розвитку емпатії молодших школярів за допомогою аналізу творчої роботи над оповіданнями з морально-етичним навантаженням.

Концептуальною ідеєю дослідження є положення про те, що сучасна педагогічна інноватика має бути орієнтованою на забезпечення розвитку і саморозвитку особистості кожного учня, спираючись на його здібності, нахили, інтереси, ціннісні орієнтації та суб'єктивний досвід, можливості самореалізації в різних видах діяльності, висуваючи на перше місце вартість та значущість особистості кожної дитини.

В основу нашого дослідження покладено припущення про те, що розвиток емпатійного потенціалу здорових дітей засобами художнього слова сприяє фасилітації процесу інтеракції в системі „здорова дитина – дитина з особливими потребами” та, відповідно, соціалізації особливих дітей.

Основним завданням дослідження є розробка та апробація авторського дидактичного посібника для позакласного читання. Методологічною основою дослідження є теорія наукового пізнання, що стверджує єдність емпіричного і практичного, системний аналіз проблеми як невід'ємної складової частини всебічного гармонійного розвитку особистості; концепція про особистісну орієнтованість навчально-виховного процесу; індивідуалізація та диференціація навчання; сучасні досягнення психолого-педагогічної інноватики.

Теоретичною основою дослідження є психолого-педагогічне надбання таких відомих вчених, як Л.С.Виготський, В.П.Кашенко, П.П.Блонський, Г.Я.Трошин, О.С.Грибоедов, М.С.Постовська, М.М.Лаговський, Ф.А.Рау, М.Бубер, В.Дільтей, Г.Ноль, М. елер та інших, соціально-психологічні теорії Дж.Міда, Т.Парсона, Р.Мертон, Е.Гофмана, А.Адлера тощо. Дослідження ґрунтувалось на основних положеннях Конституції України, Закону України „Про освіту”, Державної національної програми „Освіта України XXI століття”, Національної Доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, Державному стандарті початкової загальної освіти для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку.

Наукова новизна дослідження полягає у зміщенні акцентів з адаптації та підготовки дітей, що мають вади до умов оточуючого середовища на діагностування попередньої установки та виявлення рівня емоційної готовності здорових дітей до емпатійної взаємодії з дітьми, що мають особливі потреби, в процесі творчої роботи з авторським посібником для позакласного читання.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у виявленні емпатійності молодших школярів, рівня усвідомлення ними особливостей спілкування з дітьми, що мають певні вади розвитку, з метою подальшої розробки практичних рекомендацій щодо подолання психологічних бар'єрів та забезпечення повноцінної взаємодії між здоровими та дефективними дітьми.

Проблема не є достатньо дослідженою з боку аналізу рівнів підготовленості здорових дітей до сприймання та взаємодії з дітьми, які мають вади фізичного розвитку, вияву емпатії та толерантності і, на нашу думку, потребує інноваційного підходу до розробки специфічних форм і методів організації взаємодії та взаємовпливу, креативних авторських програм.

Питання толерантної емпатійної взаємодії загалом і в системі „здорова дитина – дитина з особливими потребами” є актуальним як в Україні, так і за її межами. Важливим аспектом, що довгий час залишався невирішеним, було визначення місця дітей з вадами у розвитку в сучасному суспільстві. Проблема вирішувалась впродовж років з помітною тенденцією до покращення сприймання та прийняття соціумом таких дітей. Першим кроком було створення спеціальних закладів, де діти могли отримувати необхідні знання, набувати уміння і навички відповідно до свого рівня розвитку, проте такий підхід не сприяв інтеграції дитини із суспільством, а, навпаки, – загострював увагу на власних недоліках, меншовартості. Відповідно основними методологічними підходами у розвитку педагогіки особливих дітей у Німеччині були інтерактивний та методологічний. Становлення і розвиток першого відбувається під впливом соціологічних та психологічних теорій Дж.Міда, Т.Парсона, Р.Мертон, А.Адлера та інших і виявляє три основних напрямки. У системі казуально-соціологічних інтерпретацій головна роль у виникненні порушень розвитку належить соціальному середовищу, що виконує функцію „навішування ярлика” у зв'язку із зовнішніми

відмінностями дитини. Перебільшена роль інтерактивної взаємодії визначає центром педагогічних досліджень процес спілкування, у той час, коли особливості особистості самої дитини залишаються на другому плані [17, 102]. У цьому зв'язку виникає необхідність зближення особливих дітей із суспільством у такий спосіб, щоб воно сприяло розвитку прихованих потенціалів, самореалізації, адаптації.

Одним з оптимальних шляхів розв'язування проблеми є інтегрована освіта – процес спільного навчання і виховання дітей з обмеженнями здоров'я і тими дітьми, які не мають таких обмежень [9, 128]. Безперечно, такий підхід, що його було розроблено закордонними вченими, сприяє покращенню взаємодії між дітьми, але, на нашу думку, не є достатнім для створення хоча б відносного емоційного комфорту, оскільки не виключає складності спілкування на початковому етапі. Цікавим є підхід американських вчених (Healton K., Healton.S), що має сприяти інтеграції особливих дітей з колективом. Дослідники пропонують ряд методів та форм проведення спільного дозвілля. Проте ми вважаємо, що й цього недостатньо, адже без підготовки учнів до взаємодії з дітьми, які мають особливі потреби, не виключені вияви різних негативних аспектів (жалість, насмішки, нерозуміння).

Методика та результати дослідження. Щоб продіагностувати потенційну здатність до толерантного емпатійного спілкування з дефективними дітьми (ми акцентуємо увагу на тифлопедагогіці), нами було проаналізовано творчу роботу учнів над одним з оповідань авторського посібника для позакласного читання, що було розроблено нами з цією ж метою. Оповідання „Яка квітка конвалії?” [15, 28] ілюструє ставлення дітей до людей з фізичними вадами.

До оповідання визначено такі запитання: 1) Які почуття викликає у тебе дівчинка? Чому? 2) Як би ти пояснив, якою є квітка конвалії?

Відповідь дали 10 учнів Павлівської та 10 учнів Чернігівської школи №25.

1. Усі, без винятку, діти переймаються станом дівчинки, що видно з прикладів:

„Дівчинка викликає у мене сум і жаль, тому що вона сліпа і ніколи не побачить усієї краси життя” (Андрій С., 4-Д кл., м. Чернігів).
„Мені дуже шкода цієї дівчинки, адже погано жити, не бачивши ні неба блакитного, ні сонця золотого, ні рожевої квіточки” (Михайло К., 4-Б кл., с. Павлиш).

Відповідь Михайла є образнішою. Відчувається, що він пропустив крізь своє серце біль і страждання дівчинки, – „не бачить ні неба блакитного, ні сонця золотого, ні рожевої квіточки”. Андрій виражає своє співчуття більш стримано, узагальнено, – „не побачить усієї краси життя”. Усі учні співчують сліпій дівчинці, вірять, що вона хороша і що з часом вилікується.

2. Певні труднощі викликало наступне завдання. Проілюструємо те, як з ним впорались діти на прикладах:

„Для сліпої дівчинки пояснити це важко” (Катерина П., 4-В кл., м. Чернігів).
„Я б пояснив, що конвалія – це дуже тендітна, ніжна квіточка з дзвіночками. Але краще за маму цій дівчинці ніхто не розкаже про конвалію” (Михайло К., 4-Б кл., с. Павлиш).

Михайло спершу вдається до візуальних образів, – „ніжна квіточка з дзвіночками”, але, напевно, збагнувши, що таке пояснення не буде зрозумілим, намагається уникнути його – „краще мами ніхто не пояснить”. Катерина оцінює це завдання як непосильне – „пояснити важко”. Спільним є те, що завдання для дітей виявилось не зовсім легким, відчувається душевна обережність у ставленні до сліпої дівчинки, що свідчить про відсутність досвіду спілкування з людьми, які мають додаткові потреби.

Аналіз відповідей підтверджує гіпотезу нашого дослідження про те, що розвиток емпатійного потенціалу здорових дітей засобами художнього слова сприяє фасилітації процесу інтеракції в системі „здорова дитина – дитина з особливими потребами” та, відповідно, соціалізації особливих дітей.

Висновки. Виявлено та проаналізовано деякі особливості сучасного психолого-педагогічного знання про формування та розвиток проблеми особливих дітей, специфіку емпатійної взаємодії у системі „здорова дитина – дитина з особливими потребами”. Розроблено, науково обґрунтовано та апробовано в ході експерименту дидактичний посібник для позакласного читання. Подібну форму роботи можна використовувати в системі з іншими методами та формами організації взаємодії між дітьми з різним фізичним розвитком, орієнтуючись на фасилітацію процесу соціалізації, внесення позитивних корективів та змін, на сучасну інноватику та потреби особистості дитини.

Література

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К.: Право, 2001. – 47 с.
2. Державна національна програма „Освіта”. Україна ХХІ століття. – К.: Райдуга, 1994. – 62с.
3. Державний стандарт початкової загальної освіти для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку // Початкова школа. – 2004. – № 8 – С. 1-4.
4. Закон України „Про освіту”. – Х.: КСИЛОН, 2002. – 35 с.
5. Національна Доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. Освіта України. – 2001. – 18 липня. – С. 4-6.
6. Бондарєва К.І., Козлова О.Г. Педагогічний аналіз інноваційної діяльності вчителя: Науково-методичний посібник. – Суми, 2001.
7. Быков Д.А. Обучение детей с ограниченными возможностями в США и Великобритании // Педагогика. – 2004. – № 6. – С. 94-98.
8. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: Навч. посібник. – К. Академвидав, 2004. – 352 с.
9. Зайцев Д.В. Интегрированное образование детей с ограниченными возможностями// Социс. – 2004. – №7. – С. 127-132.
10. Освітні технології. Навчально-методичний посібник. / За заг. ред. О.М.Пехоти. – К.: А.С.К., 2001.
11. Павленко О.В. Проекція моральності на процес творчості молодших школярів// Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Випуск 38. Серія: педагогічні науки: Збірник. – Чернігів: ЧДПУ, 2006. – № 38. – С. 85-89.
12. Павленко О.В. Психолого-педагогічний аспект проблеми емпатійної взаємодії в системі „здорова дитина – дитина з особливими потребами”// Актуальні проблеми розвитку економіки, освіти та науки в умовах трансформації суспільства. X науково-практична конференція викладачів, співробітників та студентів. Тези. – Чернігів: ЧДІЕіУ, 2006. – С.130-131.
13. Сухомлинський В.О. Казки школи під блакитним небом. – К.: Рад. школа, 1989. – 191 с.
14. Сухомлинський В.О. Сердце отдаю детям. – К.: Радянська школа, 1984. – 288 с.
15. Фуряева Т.В., Яценко И.А. Россия и Германия: развитие коррекционной педагогики // Педагогика. – 2003. – №7. – С. 98-104.
16. Healon K., Healon S. Your Turn to Lead: Children's Group Activities. – Tab Books Division of McGraw – Hill, Inc.; 1993.
17. Ornstein A.C. Strategies for Effective Teaching – Brown Benchmark, Chicago, 1995.
18. Silverman R. Classroom Assessment Cases for Teacher Problem Solving. – New York: Mc Graw-Hill, 1994.

УДК 316.473

Павлінець О.В.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПЕРШОГО ВРАЖЕННЯ

У статті розглядається проблема формування першого враження; аналізуються фактори, які впливають на побудову образу незнайомої людини, а також імпліцитні (приховані) теорії особистості.

Постановка проблеми. У процесі формування знань про іншу людину, особлива увага фокусується на першому враженні, яке розглядають як складний психологічний феномен, що включає в себе чуттєвий, логічний та емоційний компоненти [1]. Перше враження складається із сприймання особливості зовнішності, поведінки, емоційного ставлення та узагальненої оцінки об'єкта сприймання; це складний психологічний процес, що включає в себе не тільки оцінювання об'єкта сприймання, але й мотивацію подальшої взаємодії з ним і, крім того, потребу зрозуміти причини його поведінки.

Результати теоретичного дослідження. На думку О.О.Бодальова, формування першого враження має свою динаміку, оскільки образ об'єкта пізнання, який формується у суб'єкта сприйняття, постає як сукупність послідовних, зв'язаних в єдине ціле, рефлексивних актів, у результаті чого перед спостерігачем симультанно виступає людина, яку пізнають у